

MASARYKOVA UNIVERZITA

Filozofická fakulta

Kabinet divadelních studií při semináři estetiky

Teorie a dějiny divadla

Analýza hry Strakonický dudák, J. K. Tyl

Alena Valášková

Brno 2007

Ještě dříve, než se zaměřím na rozbor hry *Strakonický dudák aneb Hody divých žen*, zamysleme se nad původem hry – pohádky samé. Autor Josef Kajetán Tyl nebyl prvním, kdo zpracoval námět začarovaného hudebního nástroje, smutné princezny zaslíbené tomu, kdo ji rozveselí, milující dívky zachraňující milence před zlými duchy – toto patří k běžnému inventáři pohádek a příběhů vyprávěných mezi lidmi. Tylova báchorka prostřednictvím postavy českého dudáka, jeho muzikantských úspěchů ve světě a fantastické látky o hudbě hrající v souladu s vyšší (nadpozemskou) mocí vypovídá hned o několika sférách národní existence a to jak hmotné, tak i duchovní: skutečnost českého venkova, dobově a národně platné symbolice dudákova obrazu a konečně k pohádce, k tradici českého folklórního umění.

Komentář [B.V.1]: Vyznívá to jako národovecká fráze. Chtělo by to specifikovat čím a v čem to tak vypovídá, příp. odkaz na liter. Styl větné stavby!

Svou pohádkovou hru označil Tyl jako „národní“, atribut národnosti se projevil v tak silné podobě, že je dnes Tylova hra považována za klasiku, kladně hodnocena a vyzdvižována a doporučována jako jeden z ideálních zástupců a představitelů české divadelní hry z první poloviny devatenáctého století. Název „báchorka“ (nebo-li také dramatická báchorka) je pohádková hra se zpěvy, která má kořeny v baroku. Český původ hry pak navazuje na vídeňskou lidovou hudbu. Spojuje vlastně fantastické motivy s důležitými otázkami soudobé společnosti, má pevnou dějovou stavbu, do níž jsou vloženy zpěvné vložky, má svého chybujícího hlavního hrdinu a po celou dobu sleduje jeho napravení. Ke šťastnému rozuzlení příběhu přispívají nadpřirozené postavy. Hry vídeňského repertoáru nebyly pro Tyla pouhými předlohami, dokladem je právě *Strakonický dudák*. Výběr postav, povaha konfliktu a jeho řešení je jako česká folklórní látka nezakrytě inspirována právě postupy vídeňských kouzelných her.

Komentář [B.V.2]: odkaz na liter.?

Premiéra této „hry o národním charakteru“ se odehrála v Praze ve Stavovském divadle v neděli 21. listopadu 1847 odpoledne. Tento kus byl očekáván s velkým zájmem – šlo totiž o původní novinku a i přípravy na ni a vybavení jevištního díla nebylo běžné, zvláště, když se jednalo o českou hru. Na představení se podílel celý tehdejší ansámbl Stavovského divadla.

Komentář [B.V.3]: odkaz z čeho čerpáte...

1 „Besserungsstück“ nebo-li „hra o polepšení“ je žánrem vídeňského lidového divadla. Rozkvět zaznamenal na počátku 19. století, původ je zakotven v religiózním citění baroka, své předchůdce má ve středověkých moralitách či v jezuitském dramatu.

2 Dorotku hrála Kolárová-Manetinská, Kordulu Rajská, Rosavu Hynková, Švandu Sekyra, Kalafunu Kaška, Vocilku Grabinger, Šavličku Brava Trnku Chauer, Koděru Nikolaj, Tomáše Lapiš, Alamíra Hynek, Nalejváčka Šimanovský. Kromě šestačtyřiceti osob uvedených na divadelní ceduli bylo oznámeno také účinkování komparsu, tance a na hudbě se podíleli dva komponisté.

Již na úvodní straně textu hry je psáno, že se jedná o „Národní báchorku o 3 dějstvích“. První a třetí dějství se odehrává kdesi u Strakonice v Čechách, 2. dějství naopak v cizí zemi a v cizím království. Celý příběh je tedy zasazen do pohádkové doby, kdy vládly princezny, králové, lesní panny a prodchnut dobrými i zlými kouzly, to podle charakteru či nálady té které pohádkové postavy³. V kouzelných hrách se mísí figury mytologické s pohádkovými; jako protipól ke světu lidí kontrastuje i poetická mluva postav. Občasně se vyskytují i typy z italské commedie dell'arte, v rámcovém ději často diskutují bohové a duchové o osudech hrdinů hlavní dějové linie.

Časoprostor hry je jasně dán: se Švandou dudákem lze prožít zhruba tři měsíce, z čehož se dá usoudit (dle textu hry), že na něj Dorotka čekala osm týdnů, než se vydala jej hledat. Během hry se také různě proměňuje dramatický prostor a prostředí – hospoda, zámek, les, jeskyně. Prostředí, kde se děj odehrává, je určeno víceméně povšechně a bez detailního popisu scény. Scénické poznámky se nejčastěji týkají příhodů a odchodů ze scény, vizáže některých méně obvyklých či pohádkových postav (nebo změni-li postava během hry vizáž) a změn jednotlivých obrazů.

Jako v mnoha pohádkových hrách, ani **zde fabule o mnoho nepředbíhá syžet** a z děje je velmi dobře zřetelná. Dozvíme se, že otec Dorotky jí již dříve zakázal scházet se s chudobným Švandou, který hraje na dudy a o kterém se ani neví, kdo jsou jeho rodiče. Otec Dorotky, starý Trnka, mu vyčítá, že by jeho dceru ani neuživil a nabádá jej k pořádnému, poctivému a výnosnějšímu řemeslu, než je hraní muziky po hospodách a zábavách. Starý Trnka nejdříve bručí, hudruje, uráží a okatě brání v lásce, ovšem po Švandovi nakonec jen chce to, „aby měl do čeho kousat a krajíc jistého chleba, třeba by to bylo v ovčácké chalupě“. Zajímavostí je, že až Dorotka při této konfrontaci obou protivných stran zmíní peníze, čehož se Švanda okamžitě chytí, aby měl nad starým Trnkou navrch. Zjišťujeme, že to vlastně nejsou peníze, které otci chybí a konflikt by tak mohl být hned v úvodní scéně vyřešen. Švanda ovšem nabídku přeslechne či nepochopí z vlastní ješitnosti a chce se vydat do světa vydělat peníze. Má Dorotku rád a je nešťastný z odpírání lásky, ale hlavu neskloní a odejde. V pohádkách se často nevyskytují postranní linie, ani jiné příběhy, mimo ten ústřední a jasně daný cíl, ke kterému se směřuje veškeré konání postav. Na konci syžetu se ještě dozvídáme o možném

³ „Zauberstueck“, nebo „Zauberspiel“ čili „kouzelná hra“ je divadelním žánrem, který na vídeňských jevištích vzkvétal nejvíce ve dvacátých letech 19. stol a byl atraktivní podívanou pro české publikum ještě i v padesátých letech. Tyto hry se setkaly s mimořádným úspěchem a přinesly velké finanční výnosy.

dalším pokračování příběhu – může se odehrát vytoužená svatba mezi oběma mladými lidmi, Švanda se může chopit poctivého řemesla a po starém Trnkovi se začít starat o lesy, Švandova matka – padlá lesní panna se může vrátit pod podmínkou smrtelnosti mezi prosté lidi a může žít v hájovně se svým synem a tak dále.

Celá hra je vlastně jedno velké zobrazení lásky v mnoha podobách: mezi Švandou a Dorotkou vládne láska milenecká, i když ne vždy úplně bez mráčku. Nejvíce na tuto bilanci naráží dialog mezi těmito dvěma postavami, který přichází ve druhém jednání a má rychlý spád: Dorotka se ptá Švandy na princeznu: „Je mladá a hezká?“, Švanda: „To nevím, jen slyším, že ji mám rozveselit“. Neméně záporně pro Švandu vyznívá scéna u princezny, kde je odvečena Dorotka společně s Kalafunou, aniž by Švanda pro jejich záchranu byť jen hnul brvou. Otázka se nabízí sama: je skutečně on ten chrabrý princ, bojující o svou princeznu? A kde je alespoň ten vzorný kladný typ českého národního charakteru, jakým býval a bývá Švanda dudák tak často vykládan? Z textu na nás nepříjemně často trčí postava ješitného, povětšinou nafoukaného hlupáka, jehož charakteristiku nelze kvůli několika přímým narážkám přehlédnout⁴. Dále ve hře sledujeme obětavou lásku mateřskou – Rosova, Švandova matka, je ochotná se pro zdraví a štěstí svého syna sama obětovat a několikrát prosí jak nadpřirozené síly (Lesanu, lesní panny) tak i člověka (zjeví se Dorotce a vyjeví jí pravdu o původu Švandy) o pochopení a pomoc. Láska manželská se nedá přehlédnout mezi Kalafunou a jeho ženou Kordulou. Dobově příznačná je láska k vlasti, kterou můžeme odhalit v chování a jednání Švandy, Dorotky i Kalafuny. Láska k vlasti je vlastně ústředním mottem celé Tylovy hry.

Nejdůležitějšími okamžiky ve hře jsou Švandovo rozhodnutí o odchodu do ciziny (kvůli výdělku peněz pro život s Dorotkou), trampoty v cizím království, Vocilkovy intriky, návrat Švandy, Dorotky a Kalafuny domů, do vlasti, Švandův neřádně vedený život po hospodách a pohádkově šťastný konec s usmířením se všech hlavních postav.

V textu najdeme nářečové výrazy, zastaralá i cizí slova (používá hlavně Vocilka). Mnoho použitých slov pochází také z lidové mluvy, ale původem i také z německého či latinského jazyka. Princezna mluví vybraným jazykem s nádechem rozmazlenosti. Lesní panny a vlastně všechny nadpřirozené postavy mluví ve verších, což symbolizuje jejich nadlidskost. V textu najdeme i několik písní: píseň o penězích v prvním jednání, o povrchním lesku ve druhém jednání a o „světských fortelích“ ve třetím jednání.

⁴ Švandova přezírá slova k Dorotce, jako k „prostému lidu“, který má na věci jiný (jinými slovy naivní, nezkušený) pohled, než jaký mají lidé znalí ve světě (tedy on).

Švanda je mladý, důvěřivý, nezkušený sirotek, který je pro lásku schopen opustit vlast a zároveň lásku několikrát zradit. Těžko rozsoudit, zda-li tím hlavním kladným hrdinou příběhu je právě on.

Dorotka je mladá, tvrdohlavá dívka, se srdcem na dlani, ale s hlavou pevně na krku. Po otcově smrti se vydává do světa hledat Švandu. Nebýt jejího zásahu, Švanda by zemřel mezi nočními duchy.

Pantaleon Vocilka má povahu šibala a zbabělého křiváka zároveň. Chtěl by každého využít. Jeho krédem je: “Dokud jsou na světě ještě hloupí lidé, budu se mít dobře“. V jeho písni zaznívá silná proti-společenská kritika. Najdeme u něj promluvy stranou, kde prozrazuje svou křivou povahu, i monology, v nichž se ukazuje ve svém pravém světle. Jeho jméno připomíná typ Pantalone z italské commedie dell'arte, ale podobnost jmen se zdá být to jediné, co jej s touto postavou spojuje.

Rosava je Švandova matka, zavrhnutá lesní panna, protože se kdysi zamilovala do člověka a počala s ním dítě, později se z ní stane divá žena. Rosava se zdá být pravou hrdinkou příběhu. Je dokonalý vzor mateřské lásky – syna sice musela opustit, ale stále na něj dohlíží a pomáhá mu a je ochotna se pro něj obětovat. Bez jejích zásahů by příběh nemohl být.

Kalafuna je Švandův kamarád, houslista primárius. Pomáhá Dorotce najít ve světě Švandu, čímž se rozhádá se svojí ženou Kordulou.

Dalšími postavami jsou Kordula (Kalafunova žena), Zulika (rozmazlená princezna), král, princ, Lesana, lesní panny, divé ženy, hospodští, štamgasti, dvořané a otec Dorotky – Trnka.

Hlavním motivem je láska k vlasti a klasická pohádková zásada, že dobro vítězí.

Zdroje a prameny:

Císař, Jan – Přehled dějin českého divadla (AMU Praha 2006)

Otruba, Mojmir – Strakonický dudák (Supraphon Praha 1971)

Štědroň, Petr – text k programu Strakonický dudák (Národní divadlo v Brně 2006)

Tyl, Josef Kajetán – Strakonický dudák (Tatran Bratislava 1977)

Císař, Jan: Přehled dějin českého divadla, AMU, Praha 2006, s. X-Y.

